

ויותר משעה לא תהיה

שיריו של נתן זך הם שירי הלל לחיים, ליופי ולטעם של הרגע שלא ישוב

אורי הייטנר

במאמר שקראתי לא מכבר הופיעה פרשנות מעניינת לשירו של נתן זך "לא טוב היות האדם לבדו". "לא טוב היות האדם לבדו / אבל הוא לבדו / בין כה וכה... והוא לבדו יודע / שגם אם יתמהמה / בוא יבוא". מי בוא יבוא גם אם יתמהמה? על פי אותה פרשנות זהו המוות. זהו שיר של כמיהה למוות, שיר של ייאוש מהחיים, מהבדידות והניכור של המשורר.

הפרשנות הזאת הפתיעה אותי. אף פעם לא פירשתי כך את השיר, וגם כשניסיתי לקרוא אותו מחדש על פי הפרשנות הזאת לא השתכנעתי. בכלל, אין בשירתו של זך שמץ של ייאוש מן החיים ובוודאי לא כמיהה למוות. ההיפך הוא הנכון. זך הוא משורר אופטימי מאוד בעיניי, ושירתו היא שיר הלל לחיים, שירה של אהבת החיים ושל היאחזות בחיים.

אין זו שירה המייפה את החיים. היא מציגה חיים שיש בהם הרבה עצב, כאב, קושי ובדידות. אך אין בה ייאוש. יש בה הסתכלות על החיים ככאלה שיש להיאחז בהם חרף כל הקשיים, ולו בגלל אותם רגעים קסומים, גם אם נדירים, של יופי ושל אושר. למען אותם רגעים ראוי לחיות את החיים, למען אותם רגעים ראוי להתמודד עם הקושי והכאב. החיפוש אחרי אותם רגעים הוא טעם החיים.

אחד משיריו החשובים והיפים ביותר של נתן זך, אולי היפה בהם, הוא "אני רוצה תמיד עיניים": "אני רוצה תמיד עיניים כדי לראות / את יפי העולם ולהלל את היופי / המופלא הזה שאין בו דופי ולהלל / את מי שעשה אותו יפה להלל / ומלא, כל כך מלא, יופי // ואינני רוצה לעולם להיות עיוור ליפי / העולם כל עוד אני חי. אני אוותר / על דברים אחרים אבל לא אומר די / לראות את היופי הזה שבו אני חי / ושבו ידי מהלכות כמו אניות וחושבות / ועושות את חיי באומץ, ולא פחות / מכן בסבלנות, סבלנות בלי די. // ולא אחדל מהלל. כן, להלל לא אחדל / וכשאפול עוד אקום – ולו רק לרגע – שלא יאמרו / הוא נפל. אלא הוא קם עוד לרגע להלל / בעיניים אחרונות / את שלהלל לא יחדל".

אין שיר אופטימי יותר, מאמין יותר, מקווה יותר, שופע יותר אהבת חיים ואהבת יפי העולם, משיר זה. בעיניי, זה שיר מפתח להבנת שירתו של נתן זך. בשיר זה שורת מפתח - "וכשאפול עוד אקום... עוד לרגע להלל / בעיניים אחרונות / את שלהלל לא יחדל". המפתח הוא היאחזות ברגע, היכולת למצוא ברגע את יפי החיים, את הטעם לחיים.

לא ישוב עוד

המוטיב הזה מופיע בשירים רבים של זך – אותו רגע של יופי או של אהבה הנותן כוחות וטעם. כך, למשל, שירו "ציפור שנייה" החותם את ספר שיריו הנפלא, הטוב בספריו (שבו הופיע גם "אני רוצה תמיד עיניים") – "כל החלב והדבש" (1965): "ראיתי ציפור רבת יופי. / הציפור ראתה אותי. / ציפור רבת יופי כזאת לא אראה עוד / עד יום מותי. // עבר אותי אז רטט של שמש. / אמרתי מילים של שלום. / מילים שאמרתי אמש / לא אומר עוד היום".

השיר הנפלא הזה, שלא בכדי מסיים את הספר ומשאיר את טעמו אצל הקורא, מתאר סיטואציה חד פעמית, רגע קסום אחד שהיה ולא יחזור שוב. אותו רטט של שמש הוא חד פעמי. את המילים שאמרתי אמש לא אומר עוד היום. ציפור רבת יופי כזאת לא אראה עוד יום מותי. מתוך ההבנה המפוכחת הזאת, אין זה שיר של אבל על רגע שהיה ולא ישוב עוד, אלא שיר של התמוגגות מרגע שלמענו ולמען רגעים שכמותו ראוי לחיות; רגע המעניק תעצומות נפש לאדם.

נתן זך יודע למצוא את היופי הזה גם במצבים קשים. את שירו "כולנו זקוקים לחסד" הוא מסיים בתיאור הבא: "אומרים ישנה ארץ / שאפילו לימונים פורחים בה. / שבה גם מכאוב, גם מחסור / כאילו תמיד קורנים בה. / בואי ואראה לך מקום / שבו עוד אפשר לחלום". זך אינו מסתיר את המכאוב והמחסור, אך אינו מאבד את החלום. וכל עוד אפשר לחלום, גם המכאוב והמחסור כאילו תמיד קורנים.

שיר נוסף מתוך "כל החלב והדבש" הוא "שיר אחרי מחלה ארוכה". וכך הוא מסיים את השיר: "ומשהו חדש יצוף כאן מכל / העכור הזה, כל המכור / השקט, נאלם דום או בעיניו משוטט, לשיר את / שירת אדוני בערב דם רך בשמים רבים / במ כוכב אחרון או ראשון בהמון כוכבים / מרמז כי לי, / בינתיים, בעננים, / עוד לא נאמר לחדול". איזו היאחזות בחיים!

וקבוצת שירים, הנקראת "שלושה שירים", נפתחת במילים: "זו הפעם הראשונה / אני מתחיל להטיל ספק / אם אמנם אזכה כאן / למה שביני לבין עצמי / כינתי בשם אושר" - ומסתיימת במילים: "אני כאן וכותב. ואין / מקום אחר שהייתי מבקש להיות בו. / ואני עדיין אוהב".

בשבילי האהבה

לאחרונה יצא אלבום של נורית גלרון השרה משיריו של נתן זך – "ואז בא לנו". חלק מן השירים נכתבו במיוחד לדיסק הזה. אחרים – שירים מספריו. האלבום כולו עוסק באהבה. ושגרת האהבה אינה קלה – יש בה אכזבות, יש בה תסכולים, יש בה קשיים, יש בה מרירות, יש בה געגועים, יש בה בדידות, ולעתים היא נגמרת בפרידה קשה וכואבת. את כל הקושי הזה מתאר זך בשירים בלי לטייח, ללא כחל וסרק. וגם כאן, המסר שלו הוא שלמרות הכול – כדאי. כל רגע קסום ויפה נותן טעם לציפייה, לגעגוע ולתסכול. הציפייה לרגע כזה נותנת טעם גם לבדידות.

"זה לא נמשך זמן רב. מי / חכם וידע כמה זמן דברים נמשכים. / אבל כל החיים, אם קצרים ואם ארוכים, החיים, / ארצה שגם בי תפגע כמו ברק, מה אני אומר, רק תיגע, / תרים, דבר מה, אם חייב אני לומר זאת, יותר מקרבה, / עדנים. אהבה / של שני אנשים" ("אהבה של שני אנשים"). כמו ב"אני רוצה תמיד עיניים" – "כמו ברק... רק תיגע". ההבזק הזה של אהבה של שני אנשים הוא טעם האהבה, הוא טעם החיים.

באהבה יש גם כישלונות, יש גם דיכאונות. וגם בהם ניתן למצוא את הטעם: "הקשיבי היטב לרוח, / היא מנסה לומר לך דבר מה, / גם אם אין לך מצב רוח / מה את כבר מפסידה? ... אז מה אם לא הייתה אהבה // אז הקשיבי היטב לרוח, / היא כמעט שרה לנו שיר, / אז מה אם אין לך מצב רוח, / אז מה אם הצליל שביר" ("צליל שביר").

גם השיר "טעם" מתאר המתנה, אכזבה, פגיעה, כעס. ובכל זאת, כך הוא מסתיים: "אחר כך באת שותק / ונצמדת אליי כמו תינוק / ואני הסתכלתי בחלון / אל נוף העצים הירוק / וידעתי שגם זה בסדר".

השיר "אם נגזר" מתאר פרידה של בני זוג. ואפילו אז, בליל הפרידה, הוא כותב: "אם לא אתאמץ לשכוח / ואת לא תתאמצי לזכור / נוכל גם הלילה לשמוח / זה בזה, עור בעור".

ואותו מוטיב של הרגע הקסום הנשאר איתנו לתמיד מופיע בשיר "את ואני": "אני ואת / כאילו לא היה זה נפלא / כאילו לא הייתה זו שעה / ויותר משעה לא תהיה / אילו לא היה זה נס חגיגי / שיומך היה גם יומי / וכך גם יישאר עד תום".

זהו האלבום השני של נורית גלרון משירי נתן זך. קדם לו "שירים באמצע הלילה", שיצא לפני 30 שנה בדיוק. מבין למעלה מחמש מאות התקליטים והדיסקים העבריים שבאוסף שלי - האהוב עליי מכולם, ללא עוררין וללא מתחרים, הוא התקליט הזה. אי אפשר לשחזר יצירת מופת כזאת. גם "ואז בא לנו" אינו מגיע לרמתו של "שירים באמצע הלילה", אך זהו דיסק נפלא ואני ממליץ עליו בכל פה.

המתנה לנפש תאומה

אז למי מחכה הכותב ב"לא טוב היות האדם לבדו"? מי בוא יבוא, גם אם יתמהמה? לא המוות, חלילה. זהו שיר אופטימי, של אדם בודד, שאינו מאבד את האמונה שימצא את בת הזוג, את החבר, את הנפש התאומה שתגאל אותו מבדידותו. גם אם תתמהמה, בוא תבוא. האמונה הזאת נותנת את הכוח לחכות. אחד משיריו הישנים של נתן זך נקרא "גדול הוא האומץ לחכות".

אסיים בשיר הפותח את "כל החלב והדבש" – "במה להמתיק ימים": "במה להמתיק ימים אם לא בשירים, / במה להמתיק? עלמים ישמעו / וירקדו חלומים נערות תמחינה דמעה. ישישים, / כטוב לבם הטוב בשירים, ישכחו / את לבם הרע, אף הם ימחו דמעה. במה להמתיק? / ילדים / מנותקים מביתם במרחקים / או בעצם ביתם הרע / יהיו להם שיריו של משורר זה ניחומים / אף הוא כמה לנחמה / ידעו שנכתבו בערבים / ידעו שנכתבו באהבה / יעמדו לפניהם כמו לפני ימים / ומים רבים לא יכבו את תמונות המשפחה / וכשישתנו מהם – יעלו מהם צלילים / עולזים וירקדו עמם ברגל יחפה / על כל הרים / שבם שמחה לעד עצבת ילדים, / זיכרון נעוריהם הרע".